

De båda Nederländerna – Det lyckliga äktenskapet som bröts upp

okt272013

Skrivet av Thomas Notini

[Reportage](#)

”Gud skapade världen, men nederländerna skapade Nederländerna.”
(Nederländskt talesätt)

”Det finns inga belgare, Ers Majestät.” (Jules Destrée, belgisk jurist, i ett öppet brev till kung Albert I av Belgien 1912)

Det är en solig vårdag 2013 i Amsterdam. En uppsluppen feststämning råder, människor börjar samlas i stadens centrala delar, många av dem klädda i fantasifulla, karnevalsaktiga huvudbonader, jackor, halsdukar och andra klädesplagg som alla lyser i glatt och uppstudsigt orange. Landets drottning Beatrix,

Pieter Bruegel den äldre Landskap med Ikaros fall

tillhörig samma ätt som den självständiga nederländska nationens grundare Wilhelm I av Oranien, har abdikerat till förmån för sin son, den vänligt leende och chosiefrie Willem-Alexander. Högtiden börjar på morgonen med det formella överlämnandet av tronen från mor till son, en enkel namnteckningsceremoni under påfallande avspända former. Sedan följer den nyvordne kungens tronbestigning och kungaed i Nieuwe Kerk, den ”avsakraliserade” kyrkan, där det inte längre hålls några gudstjänster, förutom kungliga dop, vigslar och begravningar, som alla sker enligt protestantisk, reformert ordning. Eljest fungerar den som konstgalleri och konsertlokal för framförallt orgelkonserter.

Tronbestigningshögtiden har inte heller formen av en gudstjänst. Den är helt sekulär till utformning och innehåll, och den präglas också av en varm och intim ton i förening med en stram anspråkslöshet som man sällan möter i sådana sammanhang. På nederländska kallas denna högtid ”inhuldiging”, ett ord som översätts som ”installation” men har betydelsenysanser därutöver; det vittnar om den mjuka, avspända relation som råder mellan nederländerna och deras statschef. Det handlar om att ”ta emot eller leda in någon under uppvaktning”, att gå någon tillmötes med uttryck för tillgivenhet och uppskattning.

En monarkistisk fest, således. Men samtidigt är det något högst påtagligt icke-monarkistiskt över hela den atmosfär som omger händelsen. På ljusårs avstånd från exempelvis de uppstyltade brittiska hovceremoniellen och de likaledes ängsligt stela kungahögtidligheterna i Sverige. Denna iögonenfallande skillnad har historiska rötter. Willem-Alexanders anfader på 1700-talet, Wilhelm IV av Oranien, var visserligen furste, men samtidigt formellt överhuvud för en republik. En märklig omständighet förvisso, men just så förhåller det sig. Vi återkommer till det senare.

Någon månad härefter sker samma sak i grannlandet Belgien. Landets monark kung Albert har – inte så lång tid efter drottning Beatrix’ abdikation – tillkännagett att han snart ämnar överlämna tronen till sin äldste son prins Philippe, och nu skall motsvarande högtid äga rum här. Och stämningen kan inte vara mer annorlunda här i Bryssel än den var en tid dessförinnan i Amsterdam. De kungliga och deras många gäster från när och fjärran samlas till en Te Deum-gudstjänst i katedralen. Knappt ett leende syns på någons läppar, och den nye kungens bror prins Laurent bär t.o.m. svarta solglasögon under hela

gudstjänsten. Fraser enligt hovprotokollet läses upp på landets båda officiella språk, nederländska och franska. Bland människorna som samlats runtomkring i staden svajas en och annan belgisk flagga, men stämningen lyfter inte, folkfesten blir liksom aldrig av. Senare på kvällen, efter en likaledes ganska stel och ansträngd kungaedsceremoni i parlamentet, strömmar en stor skara människor till den öppna platsen framför det kungliga slottet, där det annonserats att den nyvordne kungen skall framträda och tala till folket från slottets balkong. Alla är spända på vad han har att säga. När ögonblicket så småningom är inne, uppnås en sannskyldig antiklimax. Den nye kungen, åtföljd av sin drottning, blickar under ett kort ögonblick litet skyggt och ängsligt ut över folkhavet. Därefter fäster han blicken rakt neråt, mot dataskärmen, som tydligen riggats upp på golvet innanför balkongracket. Därifrån läser han innantill några korta allmänna hälsningsfraser på nederländska och franska, vinkar åt publiken och försvinner. Much ado about nothing.

Prins Wilhelm I av Oranien

Dessa båda symbolhändelser – och inte minst det sätt på vilket de skilde sig åt – bär ett sentida vittnesbörd om en gammal skilsmässa mellan två makar, som på det naturligaste sätt hörde samman i ett äktenskap som upplösts genom stormaktspolitikens manipulationer. Den ena parten har levat vidare ensam, men trygg i sin identitet och sin sunda självkänsla. Den andra parten tvangs till ett i grunden omaka äktenskap och har alltsedan dess trevande sökt efter sin identitet och sin förlorade självkänsla. Så kunde man enkelt beskriva skilsmässan mellan de nordliga och de sydliga Nederländerna, först under reformationstiden och senare återigen åren runt 1830, då hybriden Belgien konstruerades genom ett stormaktsingripande, det storpolitiska schackspel som gjorde att två helt omaka parter, det fransktalande Vallonien i söder och det nederländsktalande Flandern i norr, fogades samman till en ny, alltigenom konstlad enhet. Samtidigt som de nordliga Nederländerna, för första gången i historien, blev en regelrätt, suverän monarki under namnet Kungariket Nederländerna.

Joost van der Vondel nederländsk diktare

Språket förmedlar sin egen historia. Det nederländska språket, ett av ett tiotal ännu levande språk inom den germanska språkfamiljen, har än idag i stort sett samma geografiska omfattning som det haft så långt tillbaka i tiden som det är möjligt att spåra: dagens Nederländerna och dagens delstat Flandern i federationen Belgien. Ett språkområde med en sammanlagd befolkning på för närvarande c:a 23 miljoner människor.

Språkbeteckningarna ”holländska” och ”flamländska” är alltså missvisande, om inte direkt felaktiga, ifall de inte används för att beteckna ett antal varierande lokala dialekter inom de respektive språkområdena. Vi påstår inte att Tomas Tranströmer och Märta Tikkanen skriver på ”uppländska” eller att Angela Merkel talar ”preussiska”. Påståendet som man ibland möter, att språket i Nederländerna är ”holländska” och språket i Flandern är ”flamländska” och att de båda skulle vara ”två dialekter av samma språk”, röjer närmast en total brist på praktiska kunskaper i det nederländska språket. Man kan inte heller helt värja sig för misstanken, att påståendet om de båda landsspråkens olikhet och åtskillnad är politiskt motiverat av ett intresse att förringa och skyla över den språkligt-kulturella gemenskap som de båda områdena, dagens Nederländerna och Flandern, faktiskt har.

I det medeltida Europa, där politiska gränser flyttades kors och tvärs medan språk och kultur levde och utvecklades på grundval av till stor del andra förutsättningar än de politiska, förmades även den nederländska språk- och kulturidentiteten tidigt, t.o.m. redan före den tyska motsvarigheten. Ett gemensamt skriftspråk började ta form från 1500-talets början och fick – i likhet med många andra språk i Europa – så småningom en inflytelserik normgivare genom en bibelöversättning, den s.k. *Statenvertaling* 1637.

En gemenskap som gick isär men som idag, på ett eller annat sätt, sakta men säkert närmar sig någon form av återförening. Och som – vilket tidigare nämnts – under historiens gång flyttats kors och tvärs över gränser och mellan politiska intresseområden. Men om vi skall göra ett nedslag i historien vid en tidpunkt där vägen mot den olyckliga splittringen tog sin början, får vi välja det turbulenta reformationstidevarvet på 1500-talet.

Karl V, det habsburgska Tysk-romerska rikets kejsare och den katolska trons hårdnackade försvarare, hade en vasallfurste, René av Chalon, som genom arv blivit prins av Oranien, fr. *Orange*, ett litet furstendöme beläget i södra Frankrike men ytterst underställt den habsburgske kejsaren. René dog vid 26 års ålder och hade då testamenterat hertigdömet till sin kusin, greven Wilhelm av Nassau-Dillenburg, ett tyskt hertigdöme med staden Wiesbaden belägen längst i söder. Wilhelm var vid denna tidpunkt bara 11

år gammal. Detta innebar att Wilhelm blev furste över två geografiskt ganska vitt åtskilda furstendömen, och den dynasti han gav upphov till blev därefter känd under namnet *huset Oranien-Nassau*. Det dåvarande Nederländerna i dess helhet – det vill säga dagens Nederländerna och Flandern – var vid denna tid, liksom Nassau-Dillenburg, en del av det habsburgska väldet. Wilhelms utnämning till Renés efterträdare som hertig av Oranien godkändes av kejsaren Karl V, som tog över Wilhelms fostran vid sitt hov i Bryssel, där han skolades till diplomat. Utöver sitt tyska modersmål lärde sig Wilhelm här latin (f.ö. det enda språk Karl V lär ha behärskat flytande), franska, spanska, italienska och regionens eget språk, nederländska.

När Karl V år 1555 drog sig tillbaka som kejsare, utnämnde han sin son Filip till sin efterträdare, vilket innebar att Filip blev kung av Spanien och dessutom ”herre över Nederländerna”, som hans titel officiellt lydde. Filip kom till makten när den lutherska och den kalvinska reformationen pågick som intensivast på den europeiska kontinenten. Han var orubblig i sin katolska tro och var fast besluten att inte tillåta någon annan tro än den katolska inom sitt territorium. Wilhelm var i sin ungdom också en trogen son av den katolska kyrkan, men hans sinne öppnades alltmer för renässansens humanistiska ideal och han tog särskilt intryck av den kritiska hållningen hos Erasmus av Rotterdam. Till skillnad från Karl V och hans son Filip II kom Wilhelm att förespråka en princip om tolerans och religionsfrihet som så småningom skulle göra Nederländerna unikt i sin samtid.

Emanuel de Witte Nieuwe Kerk i Amsterdam 1683
Rijksmuseum Amsterdam Foto Thomas Notini

Reformationsrörelsen hade stora framgångar över hela den europeiska kontinenten. Humanismens och renässansens tänkesätt med dess myndiggörande av individen, de nya vetenskapliga upptäckterna, den officiella kyrkans omfattande maktmisbruk och moraliska förfall, nationalitetstankens uppvaknande, allt detta bidrog till att bana väg för den rörelse som Martin Luther och Jean Calvin initierade med sin förkunnelse och sina skrifter. Nederländerna, både de norra och de södra, sveptes med i denna rörelse.

På den europeiska kontinenten rådde sedan freden i Augsburg 1555 – det år då Karl V drog sig tillbaka från politiken – en princip som kom att kallas ”*Cujus regio, ejus religio*”. Det vill säga: Undersåtarna i varje furstendöme är skyldiga att ha sin furstes trosbekännelse. De samlade Nederländerna stod formellt under en katolsk furste, så här var det bäddat

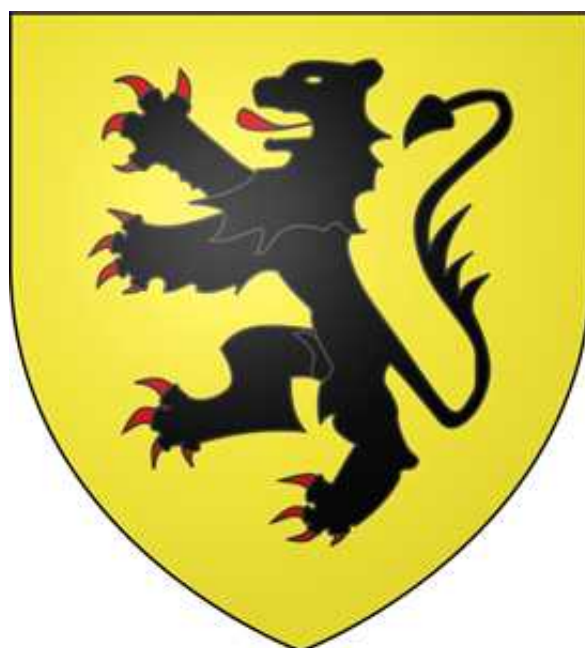
för en långvarig väpnad konflikt som blivit känd under namnet *Det åttioåriga kriget*. Kung Filip försökte med inkvitionens alla medel slå ner den kätterska reformationsrörelsen, men dess anhängare satte sig till motvärn. Här, i den västra utposten av kontinenten, var det den kalvinska formen av protestantism som vunnit det starkaste stödet och som bl.a. tog avstånd från all användning av bilder i kyrkorummet. 1566 inträffade den händelse som blev det åttioåriga krigets startskott: I den västflamländska byn Steenvoorde blev en katolsk kyrka plundrad på alla sina bilder och skulpturer. Den protestantiska ”bildstormen” spred sig nu över alla nederländska provinser.

Följande år, 1567, utbröt ett regelrätt uppror i den norra delen, som gjorde sig oavhängig; det var det område som idag är Kungariket Nederländerna. De gamla Nederländernas södra del, Flandern, kom från denna tidpunkt att fortsatt stå under katolska makters herravälde. 1567 är alltså det år då de gamla banden mellan Flandern och de nordliga Nederländerna för första gången klipps av.

Nederländsk hovleverantörskylt med det nederländska statsvapnet och huset Oranien-Nassaus valspråk

Flanderns och även det fransktalande Valloniens protestanter flydde nu norrut, till det nya oavhängiga Nederländerna. (Många av de franskklingande familjenamn man idag finner i Nederländerna härrör från de vallonska protestanter som en gång flydde norrut för att undgå förföljelser.) Prins Wilhelm av Oranien hade vid denna tidpunkt definitivt tagit steget över till det protestantiska lägret, även om han som reformhumanist fortsatt försvarade den religiösa toleransens principer. Han engagerade sig nu i det krig som utbröt i den europeiska kontinentens västligaste utpost och som blev en långvarig kraftmätning mellan en katolsk centralmakt och en protestantisk men samtidigt, i detta fall, religiöst tolerant statsbildning.

Det flamländska lejonet Flanderns vapen

Och detta var en för sin tid helt ny och unik statsbildning. Ett antal provinser, var för sig i hög grad autonoma, samlades till ett förbund under ledning av ett gemensamt parlament, det s.k. *Staten-Generaal*, ett slags ständerförsamling som fattade beslut i gemensamma frågor. Det formella överhuvudet för denna statsbildning bar titeln ”ståthållare” (nl. ”stadhouder”). Med andra ord: en republik. Och som republik har den blivit känd i historien. Men med det ovanliga förhållandet, att republikens ståthållare från och med Wilhelm och framåt utsågs bland medlemmar av furstehuset Oranien-Nassau. Ett slags monarkisk republik, således, utan motstycke i det samtida Europa.

Den religiösa toleransen etablerades tidigt i den Nederländska republiken. Landsflyktiga judar från Europas alla hörn fann här en fristad. Reformationen infördes formellt, men innebar inte, till skillnad från t.ex. de nordiska länderna, att den katolska tron förbjöds. Katolikerna hade rätt att utöva sin tro, men med vissa yttre begränsningar. Hotet från den katolska centralmakten i Europa gjorde att man ville värja sig mot att den nyvunna friheten raserades inifrån. Man ville alltså inte att den katolska kyrkans närvaro i landet skulle bli alltför synlig. De katolska kyrkorna måste därför på något sätt döljas – bakom husfasader, på innergårdar etc. I Amsterdam finns än idag ett märkligt vittnesbörd från denna tid, en katolsk kyrka med namnet ”Onze Lieve Heer op Solder” (ung. ”Vår Herres kyrka på vinden”), belägen högst upp i ett hus vid en av stadens många kanaler. Den är idag ett museum men fungerar även ibland som kyrka.

Den nya Nederländska republiken gick en blomstrande framtid till mötes, ekonomiskt och kulturellt, främst genom den verksamhet som utvecklades i landets största, västligaste provins, Holland. Kampen mot havet, byggandet av havsvallar, utvinnandet av ny mark genom dränering vid flodmynningarna och insjöarna, skeppsbygge och sjöfart, grundandet av de Ost- och Västindiska kompanierna och annan omfattande handelsverksamhet; allt detta gjorde det territoriellt begränsade landet till en europeisk stormakt. Det inledningsvis citerade talesättet leder sitt ursprung till denna period. Den kulturella blomstringen under 1600-talet frambragte målare som inte behöver närmare presentation här. Inom litteraturen framträdde bl.a. en diktare, Joost van der Vondel (f.ö. katolik), som blev något av den nederländska barocktidens nationalskald, en nederländsk Stiernhielm, om man så vill.

Nästa viktiga hållpunkt i de båda Nederländernas historia är de franska revolutionskrigens och de efterföljande napoleonkrigens tid; en period som för många idealister än idag framstår som ett modernitetens, de mänskliga rättigheternas och förnuftets segertåg över Europa. För alla som inte ville underkasta sig den frankofona kulturella och politiska hegemonin var det däremot en sorgens och prövningarnas tid. Från det första franska anfallet 1795 och till Napoleons fall 1813 var båda Nederländerna – den nordliga republiken och det sydliga Flandern – under franskt herravälde. När Napoleon fallit 1813, inbjöd ett antal nederländska politiker en medlem av huset Oranien-Nassau att anta titeln kung Wilhelm I. Wienkongressen 1814 beslöt att upprätta Kungariket Nederländerna, som nu åter innefattade både den nordliga delen och Flandern i söder.

I Flandern, som sedan 1567 omväxlande stått under spanskt och österrikiskt styre, hade det under den franska tiden växt fram ett fransktalande överklasskikt (främst koncentrerat till Bryssel och andra flamländska städer), som nu efter det nederländska kungadömet upprättande satte in all sin energi på att lösgöra Flandern från den nya nederländska statsbildningen. Dessa närmast sekulära frankofona flamländare fick stöd från två håll, det fransktalande Vallonien i söder och det fromma katolska Flandern i norr. Vallonerna kunde ju med all rätt hävda, att de inte hade i det nya Nederländerna att göra. De katolska flamländarna däremot fruktade en fiende som inte fanns; i det nyupprättade nederländska kungadömet rådde full religionsfrihet, och de katolska församlingarna hade flyttat ut från sina bakgårdar och ner från sina tak och uppförde fullt synliga kyrkor överallt i landet.

Staty i Brygge av Guido Gezelle
flamländsk präst och diktare. Foto
Thomas Notini

Efter ett antal år lyckades denna tämligen oheliga allians att nå sitt mål. 1830 utbröt i Bryssel ett uppror mot det nya kungariket Nederländerna, vilket resulterade i grundandet av en ny stat, kungariket Belgien, med en kung av huset Sachsen-Coburg, importerad från Tyskland och således anfäder till den nuvarande kung Philippe. Europas stormakter var inte sena med att erkänna den nya statsbildningen. Den sågs som en värdefull buffert mellan Frankrike och Preussen och som en motvikt mot Nederländerna, vars ekonomiska och politiska makt man ville stävja så långt möjligt.

Flandern var sålunda "befriat" – men som en flamländsk skribent, Manu Ruys, skriver: befriat från vad?

Så gott som omedelbart insåg flamländarna att deras språk och kultur nu stod under direkt hot om att utplånas. Förfranskningen satte in på alla nivåer av samhällslivet: skolor, universitet, rättsväsende, förvaltning, försvarsmakt, hela det offentliga livet. Bland flamländska intellektuella – lärare, akademiker, katolska präster och andra –

uppstod snart en rörelse, *De Vlaamse Beweging*, "Den flamländska rörelsen", som starkt engagerade sig för att landets nederländskspråkiga kultur skulle få leva vidare. Det skedde inte minst genom litteraturen. Ett antal nederländskspråkiga författare framträdde, som t.ex. Hendrik Conscience i Antwerpen och diktaren och prästen Guido Gezelle i Brygge, och de blev något av rörelsens andliga ledargestalter.

Hendrik Conscience flamländsk författare

Rörelsen hade till att börja med en rent kulturpolitisk agenda, och redan det stötte på hårt motstånd från landets frankofona härskarskikt, inklusive kungahuset. Det skulle t.ex. dröja ända långt in på 1900-talet innan undervisning på nederländska blev tillåten på landets flamländska universitet. Så småningom fick rörelsen en mer politisk agenda, helt naturligt under trycket av det frankofona motståndet. Man sökte nu efter lösningar som skulle ge Flandern någon form av kulturell och politisk autonomi, och en återförening med Nederländerna diskuterades också tidigt.

Även på vallonskt håll började man efter hand inse att Belgien var en omaka hybrid mellan två olika språk- och kulturområden. Den vallonske juristen Jules Destrée publicerade 1912 i dagstidningen *Revue de Belgique* ett öppet brev till landets kung Albert I under rubriken "Brev till konungen om skiljandet av Vallonien och Flandern", där han bl.a. skriver:

"Det finns inga belgare, Ers Majestät. Belgien är en politisk stat, en frukt av diplomatin. Den sammanfogades på ett konstlat sätt, den har ingen nationalitet. Vilken motsats råder inte mellan Flandern och Vallonien! Landskapen är olika, människorna som bebor dessa områden är olika och deras själar är lika olika som deras landskap."

Destrées ord har ofta citerats under de dryga 100 år som gått sedan de skrevs. Knappast någon enda belgare, inte ens bland dem som ännu krampaktigt klamrar sig fast vid tanken på ett lyckligt och enat Belgien, bestrider längre hans påstående. Mycket har hänt sedan dr. Destrée skrev sitt öppna brev. Ett första världskrig, som vid fredsslutet 1918 resulterade i att landet, av obegripliga skäl, fick sig tilldelat ytterligare ett språkområde, det tyska Eupen – St. Vith-området i öster, lösgjort från Tyskland och idag en egen tyskspråkig förvaltningsregion i Belgien, med en kulturell autonomi som officiellt markeras av att den belgiske kungen håller sitt årliga jultal utöver på nederländska och franska även på knagglig tyska. Där har varit ett andra världskrig, då delar av den flamländska rörelsen kollaborerade med den nazityska ockupationsmakten, en omständighet som förvisso inte mildras av att motsvarande kollaborering förekom även på den vallonska och frankofona sidan. Där har varit en rad reformer som 2003 ledde fram till att Belgien blev en regelrätt federal stat, med två parallella delstatsparlament och delstatsregeringar.

Onze lieve Heer op Solder kryptokatolsk kyrka i Amsterdam

Den ursprungliga flamländska rörelsen finns knappast längre kvar. Politiskt har den kidnappats av partiet *Vlaams Belang* ("Det flamländska intresset"), som inte längre driver den flamländska frågan utan har blivit ett i raden av europeiska högerextrema rasistpartier med främlingsfientlighet högst upp på dagordningen. Men det behövs knappast längre någon särskild flamländsk rörelse för att inse, att staten Belgien ofrånkomligen går mot sin upplösning. Att Belgien till sist blev en federation har inte medfört någon stärkt belgisk nationell identitet. Nya slitningar och motsättningar har uppkommit, där ekonomiska frågor också spelar en viktig roll.

Frågan är inte längre *om* Belgien kommer att upplösas, utan *snarare när och under vilka villkor*. Flanderns närmande till Nederländerna är ett naturligt led i denna process, men inte heller det har varit helt problemfritt. På flamländskt håll tycker man sig ofta möta ett ointresse och rentav en arrogans från officiellt nederländskt håll. För ett antal år sedan inträffade det att Nederländernas ambassadör i Belgien, en herr Van Dongen, vid ett möte med flamländska diplomatkolleger och politiker i Bryssel vägrade tala deras gemensamma nederländska språk utan insisterade på att tala franska, under motivering att "franska är det förnämsta diplomatiska språket". Trots att ambassadör Van Dongen sedan fick en reprimand av nederländska UD, talas det fortfarande i Flandern om denna episod som uppfattades som en ren ovänlighet. Som den nederländske journalisten Stan de Jong skriver: "Han kränkte inte bara den flamländske premiärministern Dewael, utan också ett helt folk, som mödosamt brutit sig loss från det franskspråkiga herraväldet."

En av många madonnastatyer som pryder gathörnen i Antwerpen Foto Thomas Notini

Det talas om olika modeller för hur en framtida upplösning av Belgien kan komma att gå tillväga. Flandern och Nederländerna skulle kunna bilda en federation, alternativt ett förbund av två självständiga stater. Vallonien skulle kunna införlivas med det Frankrike där det ifråga om språk och kultur det har sin naturliga hemvist. Eupen – St. Vith-området skulle minst lika smidigt kunna återinförlivas med Tyskland. Enda egentliga nöten att knäcka är Bryssel, som ligger i Flandern men är en övervägande frankofon stad. Men inte heller här saknas det möjliga lösningar: olika

former av internationell särstatus, ställning som fristat etc.

Det vilsna belgiska kungahusets framtida öde är nog däremot den fråga som engagerar minst.

Att klokt föga samman vad som hör samman – uttrycket är Willy Brandts, i samband med det tyska enandet – är vad som på ett eller annat sätt kommer att gälla för det framtida förhållandet mellan de två Nederländerna, de norra och de södra.

Thomas Notini

Litteratur

P.J. Rietbergen: Geschiedenis van Nederland in Vogelvlucht. Van prehistorie tot heden. Amersfoort 2007.

Gijs van der Ham: Geschiedenis van Nederland. Amsterdam 2004.

Manu Ruys: De Vlamingen. Een Volk in Beweging, Een Natie in Wording. Tiel 1972.

Stan de Jong: De megafusie Nederland – Vlaanderen. (Artikel på nätet 2001)

Gerben Graddesz Haddinga: Geschiedenis van Vlaanderen. De Canon van het Vlaams Verleden. Zutphen 2010.

Inline [article](#) positioning by [Inline Module](#).

[Nästa >](#)